

Tiesību aizsardzības iespējas Rīgas pašvaldībā dzīvojošām personām ar garīga rakstura traucējumiem 2021. gadā¹

*Sandra Pūce, biedrības „Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem
„ZELDA”” jurists*

Biedrība “Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem “ZELDA”” (turpmāk – RC ZELDA) laika posmā no 2021. gada 12. februāra līdz 2021. gada 12. novembrim īstenoja Rīgas domes Izglītības, kultūras un sporta departamenta Sabiedrības integrācijas programmas projektu “Pasniedz roku II” (turpmāk – Projekts). Projekta ietvaros Rīgas pilsētas iedzīvotāji ar garīga rakstura traucējumiem² un viņu tuvinieki, kā arī citas personas, kurām nepieciešama palīdzība personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesību un interešu aizsardzībā (turpmāk – citas personas), varēja saņemt bezmaksas juridisko palīdzību. Projekta tiešā mērķa grupa bija personas ar garīga rakstura traucējumiem, savukārt netiešā mērķa grupa – tuvinieki un citas personas.

Projekta laikā RC ZELDA vērsās 80 personas – 30 personas ar garīga rakstura traucējumiem, 36 viņu tuvinieki un 14 citas personas (sociālie darbinieki, ģimenes asistenti un kaimiņi). Kopā tika sniegtas 176 konsultācijas 256.65³ stundu apmērā. Līdzīgi kā 2020. gadā īstenojamajā projektā “Pasniedz roku”, arī šajā projektā Rīgas iedzīvotājiem aktuālākie jautājumi bija saistīti ar rīcībspējas ierobežojumu noteikšanu, pārskatīšanu vai atcelšanu un tiesībām uz pienācīgu dzīves līmeni, ietverot arī sociālo pakalpojumu pieejamību. Atšķirībā no iepriekšējā gada, kad personām, kuras vērsās pēc palīdzības, bija lielāka nepieciešamība saņemt konsultācijas veselības jomā, šogad trešā aktuālākā tēma bija saistīta ar tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību. Jaunas tēmas, kas aktualizējušās projekta īstenošanas laikā, bija tiesības uz vienlīdzību un nediskrimināciju, tiesības uz pārvietošanos un pilsonības brīvību un tiesības uz līdzdalību politiskajā un sabiedriskajā dzīvē. Savukārt aktualitāti zaudēja tēma – tiesības uz brīvību un drošību.

Panta Nr.⁴	Tēmas	Lietu skaits	Konsultāciju skaits
12.	Tiesības uz rīcībspēju	28	80
28.	Tiesības uz pienācīgu dzīves līmeni un sociālo aizsardzību	23	44
1.	Dažādi jautājumi	7	11
22.	Tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību	6	14
13.	Tiesības uz pieeju tiesai	4	5

¹ Pārskats sagatavots projekta “Pasniedz roku II” ietvaros. Projekts tiek līdzfinansēts Rīgas domes Izglītības, kultūras un sporta departamenta Sabiedrības integrācijas programmas ietvaros.

² Personās ar intelektuālās attīstības traucējumiem un personas ar psihiskām saslimšanām.

³ Projekta budžetā jurista konsultācijām bija paredzētas 218 stundas, taču iedzīvotājiem nepieciešamā palīdzība netika liegta, pārstrādātās 38.65 stundas sedzot no biedrības RC ZELDA finanšu līdzekļiem.

⁴ Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām: Apvienoto Nāciju organizācija. Latvijas Vēstnesis Nr. 27, 17.02.2010. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630>

16.	Tiesības netikt pakļautam vardarbībai un ļaunprātīgai izmantošanai	2	8
23.	Tiesības uz cieņu pret dzīvesvietu un ģimeni	2	6
27.	Tiesības uz darbu un nodarbinātību	2	2
19.	Tiesības uz patstāvīgu dzīvi sabiedrībā	2	2
5.	Tiesības uz vienlīdzību un ne-diskrimināciju	2	2
18.	Tiesības uz pārvietošanos un pilsonības brīvību	1	1
29.	Tiesības uz līdzdalību politiskajā un sabiedriskajā dzīvē	1	1
Kopā:		80	176

1. tabula – sniegtā juridiskā palīdzība dalījumā pa tēmām

Ņemot vērā COVID-19 radītos ierobežojumus un epidemioloģiskās prasības, juridiskās konsultācijas Projekta īstenošanas laikā tika sniegtas tikai attālināti – gan telefoniski un elektroniskajā pastā, gan papīra formātā ar kurjerpasta vai VAS Latvijas Pasts starpniecību.

1. Aktuālākā no tēmām šajā laika posmā bija saistībā ar ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām (turpmāk – ANO Konvencija)⁵ **12. pantā ietvertajām tiesībām uz vienlīdzīgu rīcībspēju un tiesībspēju**. Kopumā šajā jautājumā RC ZELDA vērsās 28 personas, no kurām – viena persona ar garīga rakstura traucējumiem, 23 tuvinieki un četri valsts iestāžu darbinieki. Kopā tika sniegtas 80 konsultācijas.

Viena persona ar garīga rakstura traucējumiem vērsās RC ZELDA, lai noskaidrotu jautājumu par iespējām un turpmāko rīcību, ja aizgādnis pārkāpj viņam piešķirtās tiesības. Ņemot vērā, ka persona ar garīga rakstura traucējumiem konkrētajā brīdī atradās psihoneiroloģiskajā slimnīcā, viņai tika sniegta konsultācija bez tālākām darbībām, jo personai nebija iespējas atsūtīt nepieciešamos dokumentus, lai varētu palīdzēt sagatavot iesniegumu bāriņtiesai.

No 23 tuviniekiem, kas vērsās RC ZELDA:

- 13 bija saistībā ar pirmreizēju rīcībspējas ierobežošanu personām ar garīga rakstura traucējumiem, kas:
 - deviņos gadījumos bija saistīta ar personas pilngadības sasniegšanu;
 - četros gadījumos citu iemeslu dēļ;
- Trīs bija saistībā ar rīcībspējas ierobežojumu pārskatīšanu, jo bija pagājis normatīvajos aktos noteiktais septiņu gadu termiņš, kad jāpārskata rīcībspējas jautājums;
- Viens, lai saņemtu konsultāciju par rīcībspējas ierobežošanu un pagaidu aizgādības nodibināšanas procesu;
- Pieciem bija nepieciešams skaidrot no tiesas saņemtos dokumentus par rīcībspējas ierobežošanu un tālāko darbību procesu;
- Viens par pagaidu aizgādības nodibināšanu bez rīcībspējas ierobežošanas.

⁵ Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām: Apvienoto Nāciju organizācija. Latvijas Vēstnesis Nr. 27, 17.02.2010. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630>

Trijos gadījumos RC ZELDA vērsās darbinieki ar jautājumiem, kas skar konkrētas personas ar garīga rakstura traucējumiem rīcībspējas ierobežošanu, bet vienā gadījumā darbiniekam bija nepieciešama konsultācija par procesu, ja aizgādnis ir miris.

Kopumā rakstiskā formā tika sagatavoti:

- pieci pieteikumi tiesai par rīcībspējas ierobežošanu personām ar garīga rakstura traucējumiem;
- viens precizējums pieteikumam tiesai par rīcībspējas ierobežošanu;
- trīs pieteikumi tiesai par rīcībspējas ierobežojumu pārskatīšanu;
- viens paskaidrojums tiesai par pagaidu aizgādnību.

Sniegto juridisko konsultāciju skaits liecina, ka konkrētā tēma kļūst aizvien aktuālāka, jo pirmreizējas rīcībspējas ierobežošanas jautājumiem nāk klāt arī rīcībspējas ierobežošanas pārskatīšana, saskaņā ar 2013. gadā pieņemtajiem Civillikuma grozījumiem un īstenoto rīcībspējas reformu.⁶ Tas savukārt nozīmē, ka šis jautājums būs ļoti aktuāls arī pēc projekta beigām.

2. Otra aktuālākā tēma, tāpat kā pagājušajā gadā, bija atbilstoši ANO Konvencijas **28. pantam** saistībā ar **tiesībām uz pienācīgu dzīves līmeni un sociālo aizsardzību**. Šajā jautājumā RC ZELDA vērsās 23 personas, no kurām – 14 personas ar garīga rakstura traucējumiem, pieci tuvinieki un četras citas personas. Kopā tika sniegtas 44 konsultācijas.

Jautājumu risināšanā, kas saistīti ar tiesībām uz pienācīgu dzīves līmeni un sociālo aizsardzību, laba sadarbība turpinājās ar Rīgas Sociālo dienestu, kas konsultējās ar RC ZELDU par konkrētām savu klientu situācijām.

Būtiskākie jautājumi, kuros tika sniegtas konsultācijas, bija saistīti ar:

- Finansiālajiem jautājumiem pienācīga dzīves līmeņa saglabāšanai, kur RC ZELDA vērsās septiņas personas ar garīga rakstura traucējumiem, trīs tuvinieki un četras citas personas. Piemēram:
 - vairākām personām ar garīga rakstura traucējumiem aktuāls jautājums bija par uzturlīdzekļu parādu un tā atmaksu Uzturlīdzekļu garantijas fondam, ja uzsākts maksātnespējas process;
 - līdzīgi kā iepriekš, aktualitāti saglabāja jautājumi par parādu piedziņu, kad, piemēram, zvērinātu tiesu izpildītāji nav sadarbojušies ar personām vai bloķējuši personu bankas kontu, tādējādi atstājot personu bez iztikas līdzekļiem;
 - vairākas personas ar garīga rakstura traucējumiem bija saņēmušas dokumentus no tiesas par parāda piedziņu, līdz ar to bija nepieciešams izskaidrot tālāko procesu;
 - joprojām aktuāls jautājums bija telekomunikāciju operatoru komunikācija ar personu, kam ir garīga rakstura traucējumi, kā rezultātā netika atslēgti prasītie pakalpojumi, līdz ar to izveidojot

⁶ Saskaņā ar Civillikuma 364.¹ pantu “Personai noteikto rīcībspējas ierobežojumu pārskata [Civilprocesa likumā](https://likumi.lv/ta/id/225418-civillikums) noteiktajā kārtībā. Tiesas spriedums par rīcībspējas ierobežojumu ir spēkā līdz brīdim, kad tiek pieņemts cits tiesas nolēmums šajā jautājumā. Tiesas spriedumu par rīcībspējas ierobežojumu var pārskatīt jebkurā brīdī, bet ne retāk kā reizi septiņos gados no tā spēkā stāšanās dienas.” Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/225418-civillikums>

personai lielus parādus par pakalpojumiem, ko persona faktiski neizmantoja. Projekta ietvaros tika sagatavoti divi iesniegumi telekomunikāciju operatoriem.

- Sociālajiem jautājumiem, kur RC ZELDA vērsās trīs personas ar garīga rakstura traucējumiem, viens tuvinieks un viena cita persona. Piemēram:
 - personai ar garīga rakstura traucējumiem, kura nevar strādāt un kurai gājis bojā vīrs, kurš bija viņas apgādnieks, Valsts Sociālās apdrošināšanas aģentūra atteica piešķirt apgādnieka zaudējuma pensiju, jo persona nebija oficiāli reģistrēta kā apgādājama;
 - personai ar garīga rakstura traucējumiem, kas iznākusi no valsts sociālās aprūpes centra uz patstāvīgu dzīvi sabiedrībā, kur viņa dzīvojusi no bērnības, netika piešķirts trūcīgas personas statuss, jo no tiesas tika saņemti dokumenti par parādu piedziņu – kā norādīts dokumentos, personai pieder viena trešā domājamā daļa nekustamā īpašuma, par kuru viņa neko nezināja;
 - bija vairākas lietas, kas saistītas ar sociālo pakalpojumu piešķiršanas atteikumiem, kā rezultātā tika sagatavoti trīs dokumenti lēmumu apstrīdēšanai.

3. Saistībā ar ANO Konvencijas **22. pantu par privātās dzīves neaizskaramību** RC ZELDA vērsās sešas personas – trīs personas ar garīga rakstura traucējumiem, viens tuvinieks un divas citas personas, kas pārstāvēja personu ar garīga rakstura traucējumiem intereses. Kopā tika sniegtas 14 konsultācijas.

Projekta ietvaros tika turpināts iepriekšējā projektā iesāktais darbs pie dzīvesvietas jautājuma risināšanas personai ar garīga rakstura traucējumiem – persona dzīvo avārijas statusa mājā un nav iespējams mainīt dzīvesvietu, jo viņai ir ierobežota rīcībspēja, bet nav iecelts aizgādnis. Projekta īstenošanas laikā personai beidzot tika iecelts aizgādnis, kas pārtrauca sadarbību ar RC ZELDA, jo vēlējās šo jautājumu risināt patstāvīgi.

Tika sniegtas vairākas konsultācijas par mantošanas tiesībām personai ar ierobežotu rīcībspēju, kā arī gatavots precizējums pieteikumam tiesai rīcībspējas ierobežošanas pārskatīšanas lietā. Tāpat tika sniegtas konsultācijas par nekustamā īpašuma reģistrāciju zemesgrāmatā, kā arī par personas ar garīga rakstura traucējumiem dzīvesvietas noteikšanu sociālās aprūpes centrā pret personas gribu.

4. Projekta īstenošanas periodā aktuāla tēma bija arī ANO Konvencijas **16. panta** ietvarā – **tiesības netikt pakļautam vardarbībai un ļaunprātīgai izmantošanai**. RC ZELDA vērsās viena persona ar garīga rakstura traucējumiem un viens tuvinieks. Kopā tika sniegtas astoņas konsultācijas un sagatavots viens iesniegums iestādei.

Personai ar garīga rakstura traucējumiem bija izveidojies konflikts ar kaimiņiem, kas agresīvi un naidīgi izturas pret personu, jo viņai ir garīga rakstura traucējumi. Tika sagatavots iesniegums valsts policijai par kaimiņu rīcību, lūdzot to pārtraukt un pasargāt personas mieru.

5. Projekta īstenošanas periodā, saskaņā ar ANO Konvencijas **23. pantu par tiesībām uz cieņu pret dzīvesvietu un ģimeni**, RC ZELDA vērsās viena persona ar garīga

rakstura traucējumiem un viens tuvinieks. Kopā tika sniegtas sešas konsultācijas un sagatavots viens dokuments – nekustamā īpašuma daļu dāvinājuma līgums, kur persona ar garīga rakstura traucējumiem vēlas atdāvināt sev piederošā nekustamā īpašuma daļas meitai, ar atzīmi zemesgrāmatā, ka turpinās dzīvot īpašumā līdz mūža galam.

Projekta īstenošanas laikā tika arī turpināta 2020. gadā uzsāktā RC ZELDA piesaistītā zvērināta advokāta palīdzība personai ar garīga rakstura traucējumiem tiesvedībā par aizgādības tiesību atņemšanu. Tiesas process, lai persona pati varētu audzināt savu nepilngadīgo bērnu, turpināsies arī pēc projekta beigām. Līdz ar to paredzams, ka arī 2022. gadā būs nepieciešams turpināt nodrošināt arī advokāta palīdzību, lai nodrošinātu iesaistītajai personai ar garīga rakstura traucējumiem nepieciešamo atbalstu gan tiesvedības procesā, gan ārpus tiesas komunikācijā ar vairākām iesaistītajām iestādēm,

6. Projekta īstenošanas laikā tika sniegtas konsultācijas trīs jaunās tēmās, kas netika skartas iepriekšējā projekta ietvaros, – tiesības uz vienlīdzību un ne-diskrimināciju, tiesības uz pārvietošanos un pilsonības brīvību un tiesības uz līdzdalību politiskajā un sabiedriskajā dzīvē:

- saskaņā ar ANO Konvencijas **5. pantu par vienlīdzību un ne-diskrimināciju**, RC ZELDA vērsās divas personas ar garīga rakstura traucējumiem:
 - vienai no personām ar garīga rakstura traucējumiem bija radies konflikts aptiekā ar farmaceitu, kā rezultātā farmaceits atteicies izsniegt personai izrakstītos medikamentus, jo neesot pareizi noformēta elektroniskā recepte. Savukārt vērsties citā aptiekā personai izrakstītie medikamenti tika izsniegti bez problēmām;
 - otrai personai ar garīga rakstura traucējumiem tika liegts strādāt par aukli diagnozes dēļ, kas tika uzstādīta bērnībā, lai viņai tiktu piešķirta invaliditāte un vecāki varētu saņemt viņas invaliditātes pabalstu. Pati persona ir pārliecināta, ka viņai nav uzstādīta diagnoze, jo nav neviena simptoma, kas par to liecinātu. Papildus tam, viņa ir pabeigusi auklītes apmācības un ir saņēmusi atbilstošās izglītības dokumentu.
- saskaņā ar ANO Konvencijas **18. pantu par tiesībām uz pārvietošanos un pilsonības brīvību**, konsultācija tika sniegta vienai personai ar garīga rakstura traucējumiem, kura grupu dzīvoklī pastāvoša konflikta ar darbiniekiem un citiem iemītniekiem dēļ vēlējas pārcelties uz dzīvi citā Eiropas Savienības valstī.
- saskaņā ar ANO **Konvencijas 23. pantu par tiesībām uz līdzdalību politiskajā un sabiedriskajā dzīvē**, tika sniegta konsultācija vienai personai ar garīga rakstura traucējumiem, kura vēlas dibināt savu nevalstisko organizāciju.

Projekts apliecināja, ka bezmaksas juridiskā palīdzība ir ļoti nepieciešama un pieprasīta un ka ir nepieciešams turpināt sniegt juridisko atbalstu Rīgā dzīvojošiem cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem, lai uzlabotu komunikāciju starp cilvēku un iestādēm, sekmētu personu tiesību aizsardzību, un mazinātu nereti esošo spriedzi, kas radusies no saskarsmes grūtībām.